

Srečo Dragoš

KONTEKSTUALIZACIJA SOCIALNIH INOVACIJ

(I)

V prejšnjih številkah Socialnega dela se je izteklo predstavljanje socialnih inovacij, ki je potekalo vse od prve lanske številke naprej. Kot socialne inovacije smo (zgolj časovno) opredelili tiste službe oz. dejavnosti na področju psihosocialne prakse, ki so bile ustanovljene leta 1990 ali pozneje. Kot glavni razlog anketiranja pa smo navedli predstavitev teh služb, saj so informacije o njih pomembne tako za uporabnike in za stroko kot za kreiranje zakonodaje in socialne politike (Dragoš 1994). Na kakšen način so tovrstne informacije pomembne in na kaj nas opozarjajo? Ker lahko enostranski odgovor na to zavaja, ga obravnavam že ne tem mestu, torej še pred interpretacijo anketnih rezultatov (ki bo objavljena naslednjič).

Gotovo lahko informacije o izvajalcih, ki se tu predstavljajo, strežejo različnim akterjem za različne namene: uporabnikom za orientacijo pri uporabi uslug, strokovnjakom za diagnozo stanja in prognozo trendov, zakonodajalca opozarjajo na »slepe pege« v normativni regulaciji, politične akterje na tehtanje sprejetih oz. predvidenih odločitev ipd. Vsakdo jih lahko torej bere zgolj s svojega vidika. Taka enostranska uporaba informacij – enostranska glede na interes, ki je specifičen za identiteto določenega (pod)sistema – pa postane nesmiselna, ko razmišljamo o strategijah usmerjanja na splošnejši ravni. Z vidika družbe kot celote (vseh posameznih sistemov) je

namreč posamični vidik konkretnega delnega sistema vselej brez smisla, saj ga ne moremo posplošiti. To pomeni, da na njem ne moremo zasnovati splošne družbene regulacije, ker je posamični vidik aktualen samo za konkretni delni sistem, ne pa nasploh. Ne moremo, na primer, iz načela socialnega dela (pomoč) izvesti tudi splošno načelo regulacije celotne družbe, kot tega tudi ne moremo narediti zgolj iz načela ekonomije (rentabilnost, profit) ali pa ekologije (naravovarstveni princip), politične ideologije, nazora itn. Vsa taka početja so propadla. Skupna regulacija vseh teh področij ne sme ignorirati (ali celo zatirati) posamičnih vidikov – kar pa ne pomeni, da mora iz njih izhajati in se na njih utemeljevati. Če tega ne upoštevamo, hitro zapademo v logiko parcialnih in skupnih, manj pomembnih in bolj pomembnih, kratkoročnih in dolgoročnih interesov. Zapademo v logiko, ki se je včasih sklicevala na ideologijo ali religijo, danes pa na skupne vrednote, socialno etiko ipd.¹

Od tod problemi sodobnih družb: kako je sploh mogoče regulirati (pod)sisteme v sodobnih pogojih, ko se ti sistemi diferencirajo med sabo in tudi znotraj sebe, kar je osrednja značilnost modernizacijskih procesov. Ker so ti sistemi avtonomni, po eni strani ne prenesejo heteronomne regulacije (ki bi se vzpostavljala zunaj njih oz. se uveljavljala

¹ Do nekakšne skupne, generalne socialne etike ne more priti niti na etičnem področju (tj., na področju teoretskega ali pa normativnega utemeljevanja procesov in pojavov, ki so moralno relevantni). Zato je še manj verjetno, da bi z neko skupno etiko regulirali ostala področja oz. druge sisteme, npr. političnega, ekonomskega, socialno-varstvenega, pravnega, znanstvenega, državnega, skupnostnega...

nad njimi iz enega samega centra, npr. z državnim ali ideološkim intervencionizmom); hkrati pa je, po drugi strani, intersistemska regulacija vse bolj potrebna, ker so sistemi vse bolj specializirani in odvisni drug od drugega. — Je torej sploh mogoča? In če je, kakšna naj bo? Pred tem vprašanjem niso le družbe, ki jih opedeljujemo za modernizirajoče (prehodne oz. »tranzicijske«), ampak tudi tiste, ki že veljajo za moderne.

Zato že pred interpretacijo anketiranih socialnih inovacij izpostavljam vprašanje splošne družbene regulacije — z namenom, da smo pozorni na kontekst, v katerem te inovacije nastajajo. Problem družbene regulacije je povezan z dvemi ključnimi vprašanji:

- z načinom regulacije (a) in
- s predpostavkami (b), na katerih naj poteka usmerjanje sodobnih družb.

a) Vprašanje načina (instance) lahko poenostavimo kot dilemo med povsem hierarhičnim in — na drugi strani — povsem dehierarhičnim usmerjanjem. Sistemska teorija je že s svojim poudarjanjem diferenciacije precej zgodaj opozorila, da postaja usmerjanje sodobnih sistemov na hierarhično-planski način vse bolj disfunkcionalno, saj temelji na predpostavki o možnostih racionalne dedukcije prihodnosti (željenih ciljev), ki da veljajo tudi znotraj posameznih sistemov, v katerih naj bi se ta dedukcija uresničila. Pravila, cilji in potrebe nekega sistema niso isto kot pravila, cilji in potrebe drugih sistemov, zato hierarhično planiranje v kompleksnih okoljih vselej terja povečevanje nadzora ali pa redukcijo sistemskih različnosti. In prav to je v sodobnih razmerah problematično, saj povzroča blokado, rezistenco ali pa celo zlom sistemov.

b) Drugo pomembno vprašanje pa je predpostavka o nekem »splošnem družbenem interesu«, ki da je skupna možna realnost vseh posameznih sistemov kot tudi celotne družbe. Da ga je torej treba le ustrezno formulirati na obči ravni in nato regulirati razvoj posamičnih sistemov v njegovi smeri. To je predpostavka o konsenzu, ki naj bi bil izhodišče in

hkrati rezultat regulacije (dosežene bodisi s hierarhičnim usmerjanjem ali pa s samousmerjanjem delnih sistemov, tj., na podlagi njihove avtonomnosti). V nasprotju s tem sistemska teorija opozarja, da je usmerjanje sistemov neuspešno — ne le takrat, ko se ne upošteva avtonomije sistemov, ki se sami usmerjajo — ampak tudi takrat, ko se ne upošteva samoreferenčnosti (avtopoetičnosti) teh sistemov, tj., njihove sposobnosti, da se reproducirajo iz elementov, iz katerih so sami sestavljeni. Če se (pod)sistemi nanašajo sami nase, navzven pa tako, da sami odločajo o tem, katere informacije so za njih uporabne in katere ne — potem to pomeni, »da v diskurzih med funkcionalno diferenciranimi sistemi ne more priti do splošnega konsenza, ker ni skupnega kriterija pravilnosti ali skupne resnice« (Willke 1993: 128).

Če sodobni pogoji vse bolj problematizirajo obstoj nekega vrhovnega centra, ki naj bi formuliral skupen interes (konsenz o njem), potem je vse bolj problematičen tudi diskurz, ki predpostavlja konsenz brez vrhovnega centra. Kako torej regulirati splošni družbeni razvoj, če so posamezna področja preveč različna, da bi se jih dalo uskladiti, in preveč soodvisna, da bi se lahko razvijala brez usklajevanja?

To pomeni, da je regulacija na splošni sistemski ravni problematična zaradi načina, s katerim naj se izvaja (hierarhični ali dehierarhični — tj., samousmerjevalni) in zaradi predpostavke, iz katere naj izhaja (konsenz ali disenz). Problematična je torej zaradi kombinacije načinov in predpostavk (ne pa samo zaradi enega ali drugega).

S kombinacijo načinov in predpostavk dobimo naslednje štiri tipe družbene regulacije.

1. Pri hierarhično izvajanjem planiranju na predpostavki splošnega interesa, ki ga določa neki nadrejeni sistem (država, ekonomija, ideologija, znanost...), ne gre za odpravljanje avtonomije delnih sistemov, ampak za »koloniziranje« (Habermasov izraz) v smislu omejevanja njihove svobode v prid skupnemu

dobremu. To pomeni, da se sistemska različnost ne odpravi, pač pa le reducira v tistih primerih, ko gredo posamezni deli »predaleč«, ko ogrožajo »prioritete«, če »prestopijo meje« ipd. V bivši Jugoslaviji smo imeli poseben izraz za tovrstno regulacijo: »demokracijski centralizem«. Pri tem velja poudariti, da to ni bila ideološka floskula, ni bil zgolj nekakšen oblastniški voluntarizem (kot to razumejo današnji antikomunisti). Šlo je za dejansko inovacijo, ki pa je na sistemski ravni vpeljala usodno dvotirnost tako glede splošne regulacije in družbene strukture kot glede prevladujočih vrednostnih orientacij.² Zato do zloma sistema ni prišlo takrat, ko npr. ljudje masovno niso več verjeli vanj (kar se je dogajalo že vsaj desetletje pred njegovim koncem), pač pa zato, ker se je sistem prilagajal na zunanjo in notranjo kompleksnost po dveh tirih, kar ga je blokiralo vse do razpada. Skratka: demokracijski centralizem je bil realno obstoječi način regulacije, glede katerega je obstajal dejanski konsenz (ki ga je dokazal že J. Županov), zgolj predpostavljeni konsenz pa je bilo tisto »skupno dobro« (socialistični interes samoupravljalcev), ki je zato lahko funkcioniralo kot predmet ideološke manipulacije.

Zaradi tega tudi velja, da uspešnost današnje tranzicije ni odvisna predvsem od zamenjave oblasti v družbi, ampak od zamenjave tipa družbene regulacije.

2. Hujša varianta je tista, kjer hierarhično usmerjanje predpostavlja disenz družbenih akterjev oz. sistemskih enot, ki je percipiran kot konflikt. Zato se učinki, ki naj bi bili optimalni za celotno družbo, skušajo doseči mimo razvojnih logik posameznih sistemov, kar na eni strani pelje v njihovo dediferenciranje, hkrati pa v vse večje hierarhično doziranje prisile. V nasprotju s prejšnjo varianto, kjer se avtonomija podsistemov tolerira kot osnova kolonizacije, je tu sleherna avtonomija razumljena kot grožnja sistemski enotnosti. Ker avtonomija temelji na razlikah in jih tudi producira, se jo skuša odpraviti s totalitarizacijo. Ta pristop se ponavadi enači z nekim »azijskim« ali »latinsko-ameriškim« modelom, ki da za nas nikoli ni bil aktualen. To pa je zavajajoče, ker se tovrstni tip regulacije pogosto pojavlja:

- tudi v družbah, ki se modernizirajo, in ne le v predmodernih družbah: zato tudi Slovenija, čeprav je v tranziciji, ni povsem imuna pred tem modelom;

- nosilci take regulacije so lahko tudi avantgardistični družbeni akterji in ne samo (re)tradicionalistični: zato se lahko zdi ta model privlačen tako za desne kot za leve politične opcije;

- za akterje, ki se oklepajo tega modela, sploh ni nujno, da predpostavljajo konflikt razredov ter zagovarjajo razredni boj: zato se ta model lahko pojavi tudi v parlamentarno-demokracijskih ureditvah in ne samo v soc-realističnih;

- tak tip regulacije se je v našem prostoru dejansko uveljavljal od prejšnjega stoletja pa vse do petdesetih let tega stoletja, tj., tako pod katoliki kot pod komunisti (gl. Dragoš 1993: 34-47).

REGULACIJA	SOCIALISTIČNA DEMOKRACIJA		DIKTATURA PROLETARIATA	
	decentralizacija		demokracijski centralizem	
STRUKTURA družbe	delavsko samoupravljanje in delegatski sistem		leninistična partija in država	
VREDNOTE	demokracijskosti		avtoritarnost	

3. Predpostavka o konsenzu, ki naj bi bil uresničljiv zgolj s spontanim samousmerjanjem posamičnih sistemskih enot (na podlagi specifičnih interesov in njihove avtonomije), ki zato ne prenese nikakršnega intervencionizma od zunaj ali od zgoraj, je klasična predpostavka laissez-faire. Ker se znotraj tega modela (v imenu ohranitve razlik) abdicira od vsakršnih poskusov njihove skupne regulacije, je posledica tega atomizacija. Prednost tega koncepta je v sprotnem prilagajanju evolucijskim nujnostim, slabost pa v tem, da ni zmožen kalkulirati z dolgoročnimi zahtevami prihodnosti. Zato se seveda nikjer ni uspel trajno uveljaviti (niti v ekonomski, še manj v socialni, sploh pa ne v kulturni politiki).

4. Četrty koncept je zgolj zasnutek, ki ga bo družboslovje moralo šele razviti, vendar pa je sistemski pristop prvi, ki nanj opozarja. Nanj misli Helmut Willke (1993), ko govori o »kontekstualnem usmerjanju« oziroma o »kontekstualnih pogojih«. Gre za pogoje, v katerih regulacija ni hierarhična in ne izhaja iz predpostavljenega konsenza. Kontekstualno usmerjanje je zahtevnejša oblika usmerjanja, saj poteka v razmerah, ko decentralizirani akterji svoje delovanje kreirajo glede na druge, a ne le iz lastnega vidika. Kreirajo ga tudi z vidika drugih akterjev, katerih opcije vključijo v lastni vidik. S tem prihaja do vzpostavitve tega, kar Willke označi za »samoomejevanje s pomočjo participacije« — tj., do ravnanja, s katerim sistem postane samorefleksiven (Luhmannov izraz).

V jeziku sistemske teorije je s samorefleksivnostjo mišljen proces, v katerem »sistem vzpostavi relacije do samega sebe«. Rezultat te vzpostavitve pa je samo-tematizacija, ki naredi, kot pravi Luhmann, »sistemsko enoto dosegljivo za sistemske dele« oziroma za druge pod sisteme, subsidiarne procese, za naključna in posamična delovanja ipd. Kako pa lahko posamezen del doseže celoto, v kateri je? Na kakšen način mu je sploh dostopna? Čeprav posamezen del gotovo ne more biti celota, pa celoto lahko tematizira, kolikor jo zaznava kot smisel-ust-

varjajoči (meaning-generating) sistem ter ga nanaša na izključujoče in s tem omejujoče okolje« — prav ta odnos opredeli Luhmann z eno besedo: participacija (Luhmann 1982: 327).

Na to opozarjam zaradi tega, ker navadno razumemo participacijo zgolj kot (so)delovanje z drugimi, s čemer se vselej predpostavlja tudi soudeležnost akterjev pri skupnih ciljih, hotenjih, smislu in informacijah. Diferenciranje in divertiranje sistemov ter njihovih delov pa povzroča, da participacija v imenu skupnih ciljev, skupnega smisla in skupnih informacij postaja nemogoča. Namesto ustaljenega (etimološkega) razumevanja nas Luhmannova opredelitev participacije opozarja, da jo je treba zdaj misliti drugače: njen pogoj je parcialna identiteta, ki uporabi sistemsko celoto zgolj kot (s)miselno orodje za lastno razmejevanje do okolja. Na ta način se sistemi diferencirajo tako navzven (do drugih sistemov, ki so njihovo okolje) kot znotraj samih sebe (kar pomeni, da za posamični podsystem drugi delni sistemi, ki ga obkrožajo, postanejo njegovo zunanje okolje, čeprav so vsi skupaj znotraj istega širšega sistema). Tako kompleksiranje seveda povzroči, da tudi znotraj istega sistema pri njegovih delih nimamo več opraviti z neko skupno identiteto, smislom, ciljem, kot tudi ne s skupnimi informacijami. Doseči kaj takega bi bilo nemogoče. Prav zato posamične identitete razvijejo samoreflektiven način, da bi nemogočo situacijo naredile obvladljivo:

Tak samo-refleksiven odnos lahko dosežemo brez izčrpnega raziskovanja celotne kompleksnosti zunanjih in notranjih horizontov sistema. Samo-tematizacija je dejansko možna samo zato, ker je tako totalno znanje nepotrebno. (Ibid.: 328, podč. Luhmann.)

Skratka: v takih pogojih je o cilju, smotru, smislu, pravilnosti in resnici nujno govoriti v množini. Kar pomeni, da je zato vprašljiv tudi konsenz o tem!

Prav Willkejev poudarek na samo-omejitvi »s pomočjo participacije« je tisto,

kar model kontekstualizacije razlikuje od modela *laissez-faire*. Razlikuje ga v tem: samoomejevanje delnih sistemov (zgolj na njihovo logiko, cilje, interese) ne izhaja več zgolj iz horizonta teh posamičnih logik, ciljev in interesov, pač pa se posamični sistemi oz. njihovi deli zavedajo, da je njihovo samousmerjanje odvisno tudi od drugih logik (drugih sistemov), ki oblikujejo njihovo okolje. In to upoštevajo. Šele to je pogoj (Luhmannove) samorefleksije sistemov, ki omogoča vzpostavitev identitete teh sistemov na podlagi kriterija, ki si ga izberejo. Šele tako se sistem sploh lahko razmeji od svojega okolja in producira samega sebe na način, s katerim posega v lastno okolje.³

Medtem ko predpostavka *laissez-faire* (ad 3) računa zgolj s splošnim konsenzom o tem, da so parcialnosti posameznih razvojev dolgoročno koristne za celoten sistem (ker naj bi se s samodejno evolucijo nekako nevtralizirale posamične disfunkcionalnosti) – je pri četrtem modelu drugače. Tu samoomejevanje ne izhaja iz predpostavke o vzpostavitvi konsenza na dolgi rok, zaradi česar naj bi se samoumevno odpovedali kratkoročnemu usklajevanju z drugimi, ampak predpostavlja disenz, da bi bilo usklajevanje sploh možno, saj ni samoumevno. Pri tem disenz ne pomeni nasprotje konsenza, konfliktnosti, zaradi katere bi bilo treba pustiti, naj dela vsak, kar hoče (*laissez-faire*). Predpostavka disenza namreč ne zanika možnosti minimalne skupne usmeritve, kot tudi ne nujnosti usklajevanja avtonomnih delov – pač pa pomeni, da je to mogoče vselej, ko »je konsenz na temelju izhodiščnega disenza možen, vendar pa malo verjeten« (Willke 1993: 54).

Se pravi, da disenz ne temelji na alternativi kooperacija ali konflikt, pač pa na podmeni, da do konsenza (če do njega pride) lahko pride le preko disenza.

Ročna z možnostjo tako kompeticije in konflikta kot kooperacije in konsenza, a z disenzualnim izhodiščem, ki je v tem, da ni mogoče vnaprej določiti izhodišča za konsenz. Disenzualna predpostavka se torej osredotoča na kontekstualne pogoje delovanja, ne pa npr. na to, kako izključiti možnost konfliktov, oziroma, kako sprožiti kooperacijo iz predpostavljenega skupnega imenovalca – saj je to nerealno ali pa nepredvidljivo. Možni konsenz, če se vzpostavi, je zato vselej omejen na določeno področje in na trenutne pogoje, kar pomeni, da ni vseobsežen in ni nujno trajen.

Tipični primeri takega konsenza, ki so nastali iz disenzualnih predpostavk, so: socialni pakt (delodajalci + delojemalci + vlada), konsenz o zmanjševanju mednarodne oborožitvene tekme, nastajanje Evropske skupnosti, tripartitni upravljalški mehanizmi (npr. v socialnih institucijah: uporabniki + eksperti + management), terapevtski pakt (terapevt + klient), sporazum med enakovrednimi družinskimi člani itn. Skupna značilnost vseh takih primerov je, da vpleteni akterji pri svojem ravnanju upoštevajo naslednjih pet pogojev:

1. Decentralizacija: ni vnaprej določene instance (ustanove, skupne avtoritete, generalnega pravila), ki bi akterjem zagotavljala skupni imenovalec kooperacije, s katerim bi se torej že na izhodišču poenotili akterji o pogajalskih poteh, ki bi privedle k skupnemu rezultatu. Postavljanje »skupnega imenovalca« bi na samem začetku pomenilo poenotenje vseh na tisto, kar je vsem skupno – prav to pa je nemogoče pri akterjih, ki so bistveno različni in zato vstopajo v medsebojna pogajanja iz različnih logik, ciljev, interesov... Poenotenje na »skupni imenovalec« namreč pomeni, da se mora že na začetku največ odreči prav tisti, ki je najbolj različen od drugih, kar je pri

³ Oziroma, kot poudari Siegfried J. Schmidt: »Tako pridemo do paradoksalne domneve, da sistem preživi v okolju zgolj zato, ker je zaprt, po drugi strani pa neprestano potrebuje vplive iz okolja, da bi bil prisiljen operirati. To pomeni, da si sistem ustvari natančno takšen stik z okoljem, kakršnega mu omogoča njegov način operiranja, in zato je tudi okolje zmeraj videti tako, kakor sistem okolje konstruira /.../. Ustvarja si okolje z načinom ravnanja z okoljem /.../. Ni mogoče reči, da je eno kokoš in drugo jajce, saj je to operациона enota, ki jo je mogoče opazovati z dveh plati. (Schmidt 1995: 79)

akterjih, če so avtonomni, nerealno pričakovanje.⁴

2. Kontingenčnost (nepredvidljivost, naključnost): v kompleksnih situacijah ni vselej jasno, ali bo pogajalski proces, ki naj bi proizvedel konsenz, vnaprej izključeval konflikte ali ne; tudi ni jasno, ali bodo morebitne konfliktnosti združljive z nadaljno kooperacijo ali ne bodo in pri komu se bo to zgodilo.

3. Predpostavka o igri pozitivne vsote: zelo je verjetno, da je število akterjev ter kompleksnost situacije premo sorazmerna z možnostjo dobitkov za vse in obratno sorazmerna z igro ničelne vsote (kjer korist enega nujno pomeni škodo drugega).

4. Refleksivnost: vsi vpleteni akterji razvijajo sposobnost refleksije, ki ne izhaja le iz presoje zunanjih posledic lastnega delovanja, ampak vključuje tudi presojo drugih akterjev o učinkovanju našega delovanja na njihovo presojo.

5. Osredotočenost na protislovja: ker se s številom akterjev povečuje število in raznolikost (možnih) interakcij, postaja okolje sistemov vse bolj kompleksno in kontingenčno, kar velja tudi za znotrajsistemske relacije (tako znotraj socialnih kot psihični sistemov) – zaradi tega je redukcija interne in eksterne kompleksnosti lažja, če se osredotoča na obvladovanje protislovij in ne na obvladovanje konfliktov oz. na predvidevanje njihovih izidov. To je upoštevanja vreden imperativ, ki (morda še bolj kot ostali) daje prednost prav kontekstualnemu modelu. Zato naj ga dodatno pojasnim.

V razmerah, ko so akterji avtonomni, imajo na voljo dve strategiji za delovanje: strategijo maksimiranja svojih koristi z minimiziranjem koristi drugih in

strategijo optimiranja, ki je dolgoročna. Dolgoročna strategija je optimalna zato, ker kalkulacijo lastnih koristi in stroškov primerja z možnimi koristmi in stroški drugih akterjev in ne le s svojim trenutnim izkoristkom (tj., z izplenom input/output, s katerim je zamejena strategija maksimiranja). In prav to odpira drugačno optiko v soočenju z okoljem: razliknosti med posameznimi akterji, ki so sicer podlaga za konfliktnost, so lažje obvladljive, če se jih reducira v smislu protislovij. Ko se kompleksnost okolja reducira na ta način in ko se povečuje tudi kompleksnost operacij znotraj sistema, se je sistem prisiljen vse bolj usmerjati na prihodnost, saj ga vsaka izvedena ali neizvedena poteza zaznamuje dolgoročno; od lastnih delovanj ni odvisen le tu in zdaj, ampak tudi vnaprej. Ni determiniran le s samim sabo (s svojimi ravnanji), ampak tudi z drugimi.

Zato se tudi na kooperacijo zdaj gleda drugače: ne presoja se je zgolj po številu konfliktov, ki jih lahko sproži (ta možnost se sicer upošteva, ni pa več glavno merilo odločanja). Namesto tega se kalkulira predvsem s koristmi, ki jih lahko dosežejo vsi udeleženci. S tem kooperacija ni več grožnja za lastno avtonomnost, ampak postane verjetna priložnost za kombinacijo vseh možnih koristi. Ker kompleksiranje sistemov navznoter (njih samih) in navzven (njihovega okolja) množi relacije med njimi, se s tem večja tudi verjetnost, da bo vsak od njih participiral na koristih, ki se s takim razvojem multiplicirajo. Ker se povečuje tudi sama nepredvidljivost tega razvoja, je torej možen tako konflikt kot konsenz, ni pa možen vnaprejšnji konsenz o tem, kar je možno.

⁴ Tu se zaostri vprašanje o tem, kaj je realno in kaj ni. Navadno se kriterij realnosti (dejanskosti, resnice oz. resničnosti) izvaja iz nekih ontoloških predpostavk o tem, ali kaj obstaja neodvisno od spoznavajočega subjekta in je torej »vselej že tam« – ali pa nam je to dano le z mišljenjem, torej konstruirano po zavesti tistega, ki to misli. V prvem primeru govorimo o realnosti, v drugem pa o idealnosti. To pa je neuporabna predpostavka v razmerah interpenetracije, ko se nek sistem prilagaja na »objektivno« okolje tako, da ga prav s svojim odzivom nanj spreminja; spreminja pa ga tako, da ga (s)miselno, tj., zavestno poenostavi, da se lahko nanj sploh odzove v skladu s svojimi preferencami. S tem postane kriterij »objektivno danega« nemogoč ali neuporaben. Umakne se pragmatiki opredelitvi resnice (kot »viabilnosti«), ki pravi, da gre zdaj predvsem za to, »da moramo videti, katere izkušnje se v spopadu z dejanskostjo potrjujejo in katere ne. Zato lahko rečemo takole: Če se določena izkušnja zmeraj znova potrjuje, potem je smiselno, da nanjo gledamo kot na »resnično« (Schmidt 1995: 6).

Skratka: samo v zelo enostavnih pogojih, kjer je vedenje akterjev predvidljivo, so predvidljivi tudi konflikti ter njihovi možni izidi; samo v takšnih pogojih je dihotomna izbira »ali/ali« (med konfrontiranjem in kooperiranjem) realna, ker je rešljiva zgolj s strategijo maksimiranja lastnih koristi in izgub. V nasprotju s tem pa so v kompleksnih (modernih) pogojih, kjer ravnanja akterjev ni mogoče predvideti, tudi učinki konfrontacije nepredvidljivi: po eni strani zato, ker niso jasne njihove posledice,⁵ po drugi strani pa zato, ker ni jasno, kateri od avtonomnih akterjev bo izbral kakšno strategijo.⁶ V taki situaciji ostane gotovo samo to, da se z odpuvedjo kooperacije zagotovo odpovemo možnim koristim, ki lahko nastanejo.

Iz tega vidimo, da je domet kontekstualizacije, če ga primerjamo z drugimi načini regulacije, še vedno razvit le nekako na pol. A zato ni zanemarljiv. Za družboslovje pomeni izziv – čeprav še ne ponuja zadovoljivih odgovorov, opozarja pa na vprašanja. Na primer: pri zapiranju jedrske elektrarne, pri ustanavljanju terapevtske skupnosti v nekem kraju, pri določanju socialno-političnih prioritet (glede na ekonomsko-politične) ipd. prihaja do neizogibnih konfrontacij, ki zahtevajo kooperiranje z vsemi udeleženci, prav to kooperiranje pa lahko povzroča nove konflikte. Čeprav kontekstualno usmerjanje še ne daje odgovorov, kako z vsem tem ravnati, pa opozarja, da rešitve niso mogoče iz enega, vrhovnega centra in da je treba graditi na avtonomiji udeležencev. Rešitev tudi ni v tem, da končne odločitve prepustimo politične-

mu podsistemu, čeprav ima ta največje možnosti, da producira konsenz ter ga tudi implantira (parlament, vladne službe). To bi peljalo prav v tisto smer, pred katero svari sistemska teorija: zvečalo bi obremenitev političnega sistema, ki je v kompleksnih razmerah vse manj kompetenten v vprašanjih, ki so najprej civilnodružbena, tj., strokovna, čeprav ne samo strokovna; ki so skupnostna, čeprav ne samo skupnostna; ki so ekološka, čeprav ne samo ekološka itn.⁷ Vendar se v tem še ne razlikuje npr. od pristopa »laissez-faire«. Novost kontekstualnega usmerjanja je namreč v naslednjem spoznanju:

da usmeritev diskurzov na konsenz načeloma pomeni preobremenitev sistemov in celo preprečuje razvoj njihove dejanske moči, tj. natančne določitve tistih razlik, ki jih ni mogoče niti izravnati niti spregledati, se pa ponujajo kot točke kristalizacije kompatibilnih opcij.

Kontekstualni pristop gradi iz izkušenj, ki so potrjene s številnimi raziskavami, da je namreč

konsenz – v nasprotju z disenzom – sicer pozitivno vrednoten, vendar ga v kompleksnih interakcijskih strukturah nikakor ni mogoče vzpostaviti. (Willke 1993: 128.)

Zato je kontekstualna regulacija v sodobnih razmerah pomembna. Kaj to pomeni za socialne inovacije, bomo videli v drugem delu te analize (anketnih odgovorov).

(Se nadaljuje.)

⁵ Različni scenariji o verjetnih posledicah so možni, a nujno pomanjkljivi.

⁶ Tudi če so različni scenariji o tem izčrpani, ni jasno, kateri bo obveljal.

⁷ Npr.: zaprtje jedrske elektrarne ne more biti samo vprašanje (energetske) stroke, ampak morajo energetiki kalkilirati tudi z ekološkimi tveganji – in spet ne samo zaradi interesov ekologije (ohranitev narave), pač pa zaradi lastnega energetskega razvoja (trda goriva, vodna energija, stroški...). – Ali npr.: ustanovitev skupnosti za zdravljenje odvisnikov ni le strokovna odločitev, ampak tudi odločitev krajanov: zato morajo eksperti upoštevati interes krajanov, da ne bi ogrozili lastnega strokovnega interesa (vzpostavitev mreže za zdravljenje) itn.